Zoran Teofilović

viši sudijski saradnik Apelacionog suda u Novom Sadu

VAŽENJE KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE*

SAŽETAK: Pod vremenskim važenjem krivičnog zakona podrazumevamo važenje krivičnog zakona s obzirom na vreme izvršenja krivičnog dela. Iz načela zakonitosti krivičnog dela i kazne, koje je usvojeno u članu 1. Krivičnog zakonika proizilazi i osnovno načelo u pogledu vremenskog važenja krivičnog zakona, odnosno da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela.

Dosledna primena načela zakonitosti isključuje povratno dejstvo krivičnog zakona, tako da se jedan krivični zakon ne može primeniti na učinioca za delo koje je izvršio pre stupanja na snagu ovog zakona. U pogledu ovog načela o isključenju retroaktivnog dejstva krivičnog zakona postoji samo jedan izuzetak specijalne prirode, a to je da se novi krivični zakon mora primeniti i za delo izvršeno pre njegovog stupanja na snagu ako je blaži za učinioca.

Pod prostornim važenjem krivičnog zakonodavstva podrazumeva se važenje Krivičnog zakonika Republike Srbije s obzirom da li je krivično delo izvršeno u Srbiji ili inostranstvu.

Za određivanje prostornog važenja krivičnog važenja od značaja su tri elementa: 1. državna teritorija na kojoj je izvršeno krivično delo, 2. državljanstvo učinioca krivičnog dela i 3. na čiju štetu je učinjeno krivično delo. S obzirom na ove elemente, u teoriji su izgrađena četiri principa na osnovu kojih se određuje prostorno važenje krivičnog zakona jedne zemlje. To su teritorijalni, personalni (nacionalni), realni (zaštitni) i univerzalni (kosmopolitski) principi.

* Rad primljen: 28. 06. 2010.

Ključne reči: krivično delo, učinilac, blaži zakon, retroaktivno dejstvo, principi za određivanje prostornog važenja krivičnog zakona

A. VREMENSKO VAŽENJE KRIVIČNOG ZAKONA

Iz principa zakonitosti *nullum crimen sine lege* izraženog u članu 1. Krivičnog zakonika („Sl. glasnik Republike Srbije” br. 85 od 6. oktobra 2005. godine) proizilazi da učinilac krivičnog dela (izvršilac, saizvršilac, podstrekač i pomagač) ne može biti kažnjen za krivično delo koje nije bilo predviđeno zakonom pre nego što je ono izvršeno. Vreme izvršenja krivičnog dela smatra se vreme kada je učinilac radio ili bio dužan da radi, bez obzira kada je posledica nastupila (član 16. Krivičnog zakonika). Iz toga sledi da se odgovornost za učinjeno krivično delo određuje prema krivičnom zakonu koji je važio u vreme izvršenja dela.

Na učinioca krivičnog dela, po pravilu, primenjuje se zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela.

Dosledna primena načela zakonitosti isključuje povratno dejstvo krivičnog zakona, tako da se jedan krivični zakon ne može primeniti na učinioca za delo koje je izvršio pre stupanja na snagu ovog zakona. U pogledu ovog načela o isključenju povratnog (retroaktivnog) dejstva krivičnog zakona postoji samo jedan izuzetak specijalne prirode, to je da se novi krivični zakon mora primeniti i za delo izvršeno pre njegovog stupanja na snagu ako je blaži za učinioca (član 197. stav 3. Ustava Republike Srbije i član 5. stav 2. Krivičnog zakonika Republike Srbije).

U pravnoj nauci postoji više kriterijuma, koji određuju koji je zakon blaži.

Blaži je onaj zakon koji učinjeno delo ne predviđa kao krivično delo.

Ako oba zakona predviđaju učinjeno delo kao krivično delo, blaži je onaj zakon koji isključuje krivičnu odgovornost učinioca krivičnog dela.

Ako bi po oba zakona postojali krivično delo i krivična odgovornost, blaži je onaj zakon koji isključuje kažnjivost.

Ukoliko i kažnjivost postoji u oba zakona, blaži je onaj zakon koji u konkretnom slučaju predviđa oslobođenje od kazne.

Ako se ni po jednom zakonu učinilac ne oslobađa od kazne, tada se smatra blažim onaj zakon po kome se učiniocu može izreći blaža kazna.

Ako iz oba zakona proizilazi ista vrsta kazne, blaži je onaj zakon po kome se može izreći ta vrsta kazne u kraćem trajanju ili u manjoj meri.

Ukoliko bi se na učinioca imala da primeni po oba zakona ista glavna kazna (po vrsti i meri), tada je blaži onaj zakon koji ne predviđa primenu sprovednih krivičnih sankcija.

Za mere bezbednosti i vaspitne mere važe isti principi o retroaktivnom važenju novog krivičnog zakona kao i za kaznu.

Moguće je navesti i druge okolnosti, koje utiču na to da je novi zakon blaži u odnosu na raniji zakon, ali je važno da se to posmatra kompleksno, kao celina, imajući u vidu konkretnog učinioca i izvršeno delo.

Ako su oba zakona ista, tada se primenjuje stari zakon.

Prema tome, učinilac krivičnog dela po novom zakonu ne sme biti doveden u nepovoljniju situaciju od one u koju bi bio stavljen primenom zakona koji je bio na snazi u vreme izvršenja dela.

Blaži zakon se mora primeniti sve dok nije doneta pravnosnažna presuda. Međutim, na pravnosnažno presuđene predmete, pa makar izvršenje kazne bilo u toku, izmena krivičnog zakona nema uticaja, čak i onda kada novi zakon uki- da inkriminaciju. Tek u novom postupku koji se vodi na osnovu odluke kojom je dozvoljeno ponavljanje postupka mora se primeniti blaži zakon.

Za pravilnu primenu zakona bitno je znati kada je krivični zakon stupio na snagu i od kada se primenjuje.

Zakoni, po pravilu, stupaju na pravnu snagu osmog dana od dana objav- ljivanja u službenom glasilu (član 196. stav 4. Ustava Republike Srbije).

Vreme prestanka vremenskog važenja krivičnog zakona može biti različ- ito (izričito ili prećutno ukidanje).

Zakon se izričito ukida kada novi zakon sadrži izričitu odredbu o ukida- nju ranijeg zakona.

Prećutno ukidanje postoji kada novi zakon reguliše istu pravnu materiju na drugi način.

Krivično-pravna odredba prestaje da važi i u slučaju kada ustavni sud utvrdi njenu neustavnost.

Krivično-pravna odredba može prestati da važi i posredno, ako prestanu da važe vankrivično pravne odredbe, čija je važnost bila uslov za primenu kri- vično-pravnih odredbi.

B. PROSTORNO VAŽENJE KRIVIČNOG ZAKONA

Pod prostornim važenjem krivičnog zakonodavstva Republike Srbije pod- razumevamo važenje Krivičnog zakonika s obzirom na činjenicu da li je kri- vično delo izvršeno na njenoj teritoriji ili u inostranstvu.

Za određivanje prostornog važenja krivičnog zakona od značaja su tri elementa i to: 1. državna teritorija na kojoj je izvršeno krivično delo, 2. državljanska pripadnost učinioca krivičnog dela i 3. na čiju štetu je izvršeno krivično delo. S obzirom na ove elemente, u teoriji su izgrađena četiri principa,

na osnovu kojih se određuje prostorno važenje krivičnog zakona jedne zemlje. To su teritorijalni, personalni (nacionalni), realni (zaštitni) i univerzalni (kosmopolitski) principi.

Po teritorijalnom principu, krivični zakon jedne države se primenjuje na učinioce onih dela koja su izvršena na teritoriji te države, bez obzira da li je učinilac dela građanin (državljanin) te države ili stranac.

Po personalnom principu, krivični zakon jedne države se primenjuje samo na njene građane kao učinioce krivičnih dela, bez obzira da li je delo izvršeno u zemlji ili u inostranstvu.

Po realnom principu, krivični zakon jedne države primenjuje se na sve učinioce (građane te zemlje ili strance) takvih dela kojima se ugrožavaju ili povređuju pravna dobra te države ili njenih građana, bez obzira da li se ta pravna dobra nalaze u zemlji ili u inostranstvu.

Po univerzalnom principu, krivični zakon jedne države se primenjuje na sve učinioce krivičnih dela koji se zateknu na njenoj teritoriji, bez obzira da li je delo izvršeno u zemlji ili u inostranstvu i da li je učinilac dela njen državljanin ili stranac, kao i kojoj državi ili čijem državljanstvu pripada pravno dobro koje je ugroženo ili povređeno izvršenim krivičnim delom.

Krivično zakonodavstvo Republike Srbije primenjuje se na svakog ko na teritoriji Srbije učini krivično delo. Pod pojmom krivičnog zakonodavstva ovde treba podrazumevati ne samo Krivični zakonik, već i svaki drugi zakon koji sadrži krivično-pravne odredbe.

Mesto izvršenja krivičnog dela određuje se po članu 16. Krivičnog zakonika. Prema tome, ovaj zakon se primenjuje i na delo čija je radnja izvršena na stranoj teritoriji ali je posledica nastupila na domaćoj teritoriji, kao i onda kada je radnja izvršena na domaćoj ali je posledica nastupila na stranoj teritoriji. Krivični zakonik Republike Srbije primenjuje se za dela učinjena na domaćoj teritoriji, bez obzira da li je izvršilac domaći državljanin, strani državljanin ili lice bez državljanstva. Ako je učinilac strani državljanin, bez obzira koje strane države ima državljanstvo, da li prebivališta ima na domaćoj ili stranoj teritoriji, kao i da li se ovde nalazi po odobrenju nadležnih državnih organa Srbije. Bez značaja je i da li je strani državljanin učinio krivično delo prema Srbiji ili njenim državljanima ili prema stranoj državi, odnosno stranim državljanima. Ovde je jedino važno da je na teritoriji Srbije učinjena protivpravna radnja koja se po njenim zakonima smatra kao krivično delo. Ako je krivično delo izvršeno na domaćoj teritoriji, domaći zakon se primenjuje i onda ako je za isto delo već izrečena presuda od inostranog suda.

Pojam domaće teritorije određuje se po propisima međunarodnog prava. Pored teritorije u užem smislu, u obzir dolazi i proširena teritorija shodno priznatim principima u domaćem i međunarodnom pravu (otvoreno more,

međunarodni plovni rečni put, vazdušni prostor). U vezi sa postojećim pravilima međunarodnog prava, član 6. stav 3. Krivičnog zakonika proširuje pojam teritorije i u odnosu na brodove i vazduhoplove. Kao domaća teritorija smatra se i mesto na granici u koje imaju pravo pristupa organi domaće i strane države, ukoliko o ovome nije postignut neki drugi sporazum.

Ako su u inostranstvu izvršena određena krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije (član 305–316. i član 318–321) Krivični zakonik se primenjuje na svakog učinioca, bez obzira da li je on domaći ili strani državljanin ili lice bez državljanstva.

Kada domaći državljanin izvrši krivično delo u inostranstvu odgovaraće po Krivičnom zakoniku Republike Srbije pod uslovom da bude zatečen na teritoriji Srbije ili joj bude izručen i da se krivično delo kažnjava i po zakonu zemlje u kojoj je učinjeno. U navedenom slučaju odgovaraće i učinilac koji je postao državljanin Srbije pošto je izvršio krivično delo.

Krivično zakonodavstvo Republike Srbije važi i za stranca koji van teritorije Srbije učini krivično delo prema njoj ili njenom državljaninu ako se zatekne na teritoriji Srbije ili joj bude izručen, kao i kada ovaj u inostranstvu učini krivično delo prema stranoj državi ili prema strancu za koje se prema zakonu zemlje u kojoj je izvršeno može izreći kazna zatvora u trajanju od pet podina ili teža kazna, ako se zatekne na teritoriji Srbije, a ne bude ekstradiran stranoj državi. U takvom slučaju strancu se ne može izreći teža kazna od one koja je propisana zakonom zemlje u kojoj je izvršeno krivično delo.

LITERATURA

Janko Tahović: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd 1957.

Bogdan Zlatarić: *Krivični zakonik u praktičnoj primeni*, Zagreb 1959.

Nikola Srzentić – Aleksandar Stajić – Ljubiša Lazarević: *Krivično pravo – Opšti deo*, Beograd 1978.

Ljubiša Jovanović: *Krivično pravo-Opšti deo*, Beograd 1978.

Bora Čejović: *Krivično pravo u sudskoj praksi*, Beograd 1985.

Vojislav Đurđević – Dragan Jovašević: *Praktikum za krivično pravo – Opšti deo*, Beograd 2003.

Svetislav Vuković: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd 2005.

Bilten sudske prakse Saveznog suda 1976.

Zbirka sudskih odluka Vrhovnog suda Srbije 1986–1991.